

Beperkt zicht

Werken met muzikale gezinssculpturen¹

Jack Verburgt (j.verburgt@degelderseroos.nl) is pedagoog en senior-geregistreerd muziektherapeut. Hij werkt bij de Gelderse Roos en bij de Artez Hogeschool te Enschede.

*'Beperkt zicht: het voelt alsof ik als kind met twee handen voor mijn ogen zat... om me te verweren... en alsof ik dat nog steeds doe.'*²

Bij het expliciteren van wat er in de muziektherapie gebeurt, spelen de ervaring van de cliënt tijdens de sessie en de reflectie daarop een cruciale rol. Uiteindelijk gaat het er om wat de therapie voor de cliënt heeft betekend. Soms is een cliënt in staat om op zo'n heldere en indringende wijze te verwoorden wat er in de therapie gebeurde, dat ik als therapeut alleen maar hoeft te beamen: dit is waar het om gaat. Die ervaring had ik bij cliënte Hennie, toen we samen terugkeken op de periode waarin ze binnen het kader van de drie-daagse groepsbehandeling op de afdeling voor persoonlijkheidsstoornissen enkele muzikale gezinssculpturen had gemaakt. Ze was bereid haar verhaal op papier te zetten en het te laten opnemen in een publicatie. Eerst zal ik aangeven wat een muzikale gezinssculptuur is en iets vertellen over de problematiek waarvoor Hennie in de behandeling kwam. Dan volgt haar verhaal. Als afsluiting een aantal kanttekeningen waarmee ik haar individuele ervaring in het perspectief van de therapeut en de therapie plaats.

Met dank aan Hennie, voor alle moeite en voor de bereidheid om zo'n persoonlijk verhaal te delen.

De muzikale gezinssculptuur

Bij de muzikale gezinssculptuur wordt met behulp van muziekinstrumenten in het lokaal een beeld neergezet dat weergeeft hoe iemand de betrekkingen in zijn of haar gezin waarneemt (Verburgt, 2007). Door de instrumenten te gaan bespelen worden de betrekkingen in dat gezin hoorbaar en

zichtbaar en komt de bijbehorende emotionele lading naar boven. De werkvorm geeft inzicht in de achtergrond van de eigen problematiek en biedt een nieuwe kijk op de eigen realiteit, met name op de betekenisvolle relaties. Van daaruit kunnen concrete veranderingen doorgevoerd worden. Veranderingen komen tot stand door de wisselwerking van doen, denken en voelen.

¹ Met dank aan Frits van Hest en Jaap Orth voor het meedenken en voor hun kritische beschouwing van de concepttekst.

² Citaat van Hennie.

De muzikale gezinssculptuur wordt gebruikt bij de intensieve (groepsgerichte) behandeling van persoonlijkheidsstoornissen van het cluster B.³ Wanneer na de kennismakingsperiode bij een cliënt de aandacht is gericht op een thema waarbij de betekenisvolle (vroeg)kinderlijke relaties een grote rol spelen, kan de muziektherapeut voorstellen om een gezinssculptuur te maken. De therapeut geeft aan wat zo'n sculptuur inhoudt en waarom hij denkt dat het voor de cliënt zinvol is. De cliënt bepaalt of hij op het aanbod ingaat.

De grondvorm: stappen in het opzetten van de gezinssculptuur in de groep

- 1) De therapeut nodigt de hoofdpersoon, de protagonist⁴, uit om op te staan. De medecliënten maken de kring zo groot mogelijk en observeren.
- 2) De therapeut staat zelf ook op. De aandacht is nu gericht op de protagonist en op de therapeut.
- 3) De therapeut nodigt de protagonist uit instrumenten te zoeken die passen bij de verschillende gezinsleden. In beginsel kunnen alle in de ruimte aanwezige instrumenten gebruikt worden. De therapeut kan helpen met vragen en aanwijzingen, zoals: uit welke personen bestaat het gezin, is er een gezinslid bij wie je een bepaald instrument vindt passen? Kijk maar rustig rond.
- 4) De protagonist plaatst de instrumenten ten opzichte van elkaar in de ruimte. Dit gebeurt intuïtief, zoals de cliënt de verhoudingen ziet of ervaart (dichtbij, veraf, liggend, op een rij). Op deze wijze ontstaat een beeld van het gezin, een sculptuur.
- 5) Nu mag de groep haar gedachten en fantasieën bij het beeld de vrije loop laten. De therapeut geeft aan dat iedereen in de groep alles naar voren mag brengen, zolang hij of zij zich realiseert dat het gaat om de eigen gedachten bij het beeld. De protagonist luistert. Zijn bepaalde zaken die door de groepsleden benoemd worden, herkenbaar, verrassend of juist heel anders?
- 6) De hoofdpersoon nodigt groepsleden uit om de rol van een van de gezinsleden op zich te nemen en plaats te nemen bij het instrument. Zij zijn de antagonist. Hierbij is het belangrijk om de sculptuur in takt te laten. De cliënt kan binnen de sculptuur zijn eigen rol bezetten of er voor kiezen een ander zijn rol te laten spelen, zodat hij zelf naar het geheel kan kijken en luisteren. Het heeft de voorkeur om de cliënt de eerste keer nog niet mee te laten spelen. Door toeschouwer te zijn verruimt hij zijn blik op de relaties die een rol spelen bij de problematiek waarvoor hij in behandeling is.
- 7) Het 'gezin' krijgt opdracht met de muziekinstrumenten te improviseren

³ Ervaringen in het werk met studenten aan de opleidingen muziektherapie, workshops en cursussen over de gezinssculpturen laten zien dat de werkvorm niet alleen in de curatieve sfeer, maar ook in de leer- en ontwikkelingsgerichte omgeving mogelijkheden biedt.

⁴ De muzikale gezinssculptuur heeft duidelijke raakvlakken met het psychodrama van Moreno. Misschien kan zelfs gesproken worden van een muzikaal psychodrama. Op deze thematiek kunnen we in het kader van dit artikel niet verder ingaan. Wel maken we gebruik van een aantal termen die binnen het psychodrama worden gebruikt: protagonist, antagonist, publiek.

(samen te spelen) zonder verdere afspraken⁵. De protagonist bepaalt wanneer het spel stopt.

- 8) Na het spel wordt ieder 'gezinslid' (de antagonist) gevraagd wat er in hem omging tijdens het spel. Ook de overige groepsleden, het publiek, kunnen vertellen wat ze ervaren hebben. Dit geeft de protagonist een beeld van de wijze waarop iemand zich vanuit een ander perspectief, dat van een ander gezinslid of een buitenstaander, tot de sculptuur kan verhouden.
- 9) *Sharing*. De 'gezinsleden' maken zich los van hun rol en iedereen, antagonist en publiek, krijgt de gelegenheid nog iets te delen met de groep. De protagonist heeft het slotwoord. Het losmaken van de rol is te vergelijken met wat in het psychodrama *ontrollen* wordt genoemd. Vaak gebeurt dit met een vast ritueel en een vaste formulering, bijvoorbeeld: nu ben ik niet meer... Het lijkt erop dat mensen zich bij het werken met de sculpturen op verschillende manieren van het gebeuren losmaken. Het blijkt zelfs dat het hardop uitspreken van een bepaalde zin angst of irritatie oproept bij bepaalde deelnemers. Daarom gaat de therapeut aan het einde na op welke manier de verschillende mensen zich los willen maken. De therapeut sluit de sessie wel steeds af met de vraag of

iedere deelnemer nu in staat is zich weer vrij te richten op de volgende activiteit.

De casus

Hennie is een vijftigjarige moeder. Ze komt zelf uit een gezin met vijf kinderen. In haar jeugd heeft ze te maken met emotionele verwaarlozing en mishandeling. Op haar zeventiende wordt ze door vader het huis uitgezet. Vader is alcoholist. Eén van haar broers pleegt zelfmoord als zij dertig jaar oud is. Op latere leeftijd volgt ze de Pabo en wordt onderwijzeres. Ze is dan drieënveertig. Haar eerste baan op een school in een achterstandswijk ervaart ze als pittig maar uitdagend. Medio 2009 krijgt ze een conflict met haar vader. Het was iets onbenulligs; ze weet al niet meer waarover. Vader zet haar en haar zus, die het voor haar opnam, het huis uit. Een week later doet haar zus een zelfmoordpoging, zij wordt opgenomen. In de periode hierna loopt Hennie vast. Ze kan noch haar werk, noch de zorg voor haar eigen kinderen meer aan en gaat alle sociale contacten vermijden. Ze zoekt hulp en wordt voor drie maanden opgenomen in een psychotherapeutisch centrum waarna ze het advies krijgt een driedaagse deeltijd met schematherapie te gaan volgen. In de diagnose wordt gesproken over trekken van Borderline en Narcisme.

⁵ Het instrumentarium en de spelinstructie zijn zodanig dat de deelnemers geen actieve muzikale ervaring vooraf nodig hebben om aan een dergelijke improvisatie deel te nemen. Eerder opgedane muzikale vaardigheden maken de rol van een deelnemer ook niet groter of belangrijker. Binnen de therapeutische muzikale improvisatie is de (non-verbale) communicatie en niet het cultureel-esthetische aspect het uitgangspunt van de activiteit. Verdieping op dit punt valt buiten het kader van dit artikel.

Het verhaal van Hennie

*Werken met muzikale gezinssculpturen*⁶

Als ik aan deze behandeling begin heb ik al een opname van drie maanden achter de rug. Een vervolgbehandeling blijkt noodzakelijk. Daarvoor breng ik acht maanden lang drie dagen per week door op de behandelafdeling voor persoonlijkheidsstoornissen. Mijn belangrijkste behandeldoel: dichterbij mijn gevoel komen, mezelf kwetsbaarder durven opstellen en me meer kunnen inleven in de gevoelens van anderen waardoor ik minder snel anderen veroordeel. Ik doe alles vanuit mijn hoofd en zonder mijn hart. Bij het bereiken van deze doelen heeft de muziektherapie, met name het maken van de gezinssculpturen, een grote rol gespeeld.

Eerste sculptuur

Voor mij is muziek de ingang om bij mijn gevoel te kunnen komen. Tijdens een van de sessies stelt Jack (de therapeut) voor om een familiesculptuur te gaan maken.

Voor al mijn gezinsleden moet ik een passend instrument kiezen en dit plaatsen in de ruimte zoals ze zich ten opzichte van elkaar verhouden.

Mijn vader kreeg alle pauken die er staan. Dat zijn er wel vijf. Ik wil daarmee aangeven dat hij veel macht heeft in het gezin. Naast hem komt mijn moeder te staan. Als instrument kies ik een keyboard. Deels omdat ze zelf ook keyboard heeft gespeeld, maar ook omdat zij voor een beetje harmonie in het gezin zorgde. Mijn jongste broer krijgt een houten xylofoon. Ik plaats

die naast mijn moeder. Ik heb dit instrument gekozen omdat mijn broertje zacht en warm is en het dichtst bij mijn moeder staat met zijn gevoel. Mijn overleden broer krijgt een plaatsje naast mijn jongste broer en als instrument kies ik de metalen klankbuizen, de chîmes. Ze maken een zacht hemels geluid als je er met je vingers langs strijkt. Daarnaast plaats ik mezelf met een schuine bekken op standaard: ik zorg op dit moment voor veel lawaai in het gezin.

Naast mij krijgt mijn oudere zus een plaatsje met een bellenkrans. Zij klinkt altijd overal bovenuit en vraagt om aandacht. Mijn oudste broer sluit de kring en komt bij mijn vader in de buurt. Niet omdat hij dicht bij mijn vader staat maar omdat hij veel op hem lijkt. Hij krijgt een kleine trom. Hij is wel hoorbaar maar niet té.

(Zie voor opstelling de pagina hiernaast >)

Het verbaasde me hoe snel ik de instrumenten kon kiezen. Jack haalt daarna een paar pauken weg bij mijn vader. Hij vraagt welk gevoel me dat geeft. Dit voelt niet goed! Alsof hij klein wordt gemaakt. Het klopt niet. Of toch...

Voor nu zou dat beeld beter kloppen. Maar het past niet bij het beeld zoals hij vroeger was. Opmerkelijk is dat ik mijn gezinsleden in de tegenwoordige tijd heb geplaatst behalve mijn vader die in de verleden tijd staat. Dit geeft me inzicht in de manier waarop ik mijn vader nog steeds zie en benader. Maar hij is niet meer de dominerende autoritaire negatieve man van vroeger. Ook verplaatst Jack nu mijn instrument en zet het dichterbij mijn ouders. Dit voelt als

⁶ De oorspronkelijke tekst van Hennie is zo veel mogelijk intact gelaten. Kleine wijzigingen zijn aangebracht, soms ter wille van de anonimiteit en soms om de tekst beter toegankelijk te maken voor de lezer. De namen zijn gefingeerd.

Moeder met keyboard

!-!-!-!-!-!-!-!-!-!

Vader met pauken

\ 0 0 /

0 0 0

Jongste broer Geert met houten xylofoon

\!!!!!!!!!!!!!!/

Oudste broer Karel met 'Darabouka'

Kleine djembe

\0/

Overleden broer Hans met 'chîmes'

////////

Mijn zus Tonnie met bellenkrans

:!:

Hennie met schuine bekken

@

/

een verbreking van de kinderkring. Ik sta eerder verder van mijn ouders af dan er dichterbij in verhouding met mijn broers en zus. Ik heb immers sinds vorig jaar geen contact meer met mijn vader, en mijn moeder zie ik maar eens in de maand.

Een week later gaan we verder.

Tweede sculptuur

De instrumenten staan al snel weer op dezelfde plaats. Omdat het zo goed klopte, zit het nog helemaal in mijn hoofd. De voorafgaande week heb ik veel nagedacht over de macht die ik aan mijn vader geef, terwijl hij die helemaal niet meer heeft. Hij is erg gesloten en stil, maar als hij iets zegt of vindt kan niemand daar omheen, dan is dat zo. Ik hoef echter helemaal niet meer bang voor hem te zijn want ik ben niet meer van hem afhankelijk. Ik geef hem zelf die macht. Dat is een goed nieuw inzicht. Vandaag krijgt hij dan ook van mij maar drie pauken in plaats van vijf.

Nu moet ik bij ieder instrument een medegroepslid plaats. Dat vind ik erg moeilijk omdat ik ook het karakter erbij wil laten passen.

Voor de pauken wil ik Wim vragen, maar die heeft daar gezien het verleden met zijn vader erg veel moeite mee. Hij heeft het al verwacht dat ik hem daar wil hebben. Hij wordt erg emotioneel en verlaat de sessie. Laurien neemt zijn rol over. De andere groepsleden hebben geen problemen met hun plaats bij de instrumenten. Op een teken van Jack begint iedereen te spelen zonder verdere afspraken vooraf. Ik kan bepalen wanneer het spel stopt. Dat

moment komt vrij snel. Ik vind dat de pauken (vader) te zacht zijn, maar Laurien geeft aan dat ze dat lastig vindt.

Jack vraagt me nu of ik bereid ben een minuut of zeven naar het spel te luisteren zonder in te grijpen. Ik stem er mee in. Het is erg confronterend en het duurt heel lang, veel te lang. Nicolien speelt met het instrument van mijn overleden broer (chîmes); veel te hard en te nadrukkelijk aanwezig. Dat voelt heel naar, en het kwetst me. Als ik daar in de nabespreking iets van zeg, reageert Nicolien verrast. Ze had het gevoel dat mijn broer graag gehoord wilde worden. Dat raakt me. Mijn broer wordt immers door de hele familie verzwegen en vergeten. Waarom? Hij heeft zijn hele leven gesnakt naar aandacht en het niet gekregen. Ik voel me hierbij erg verdrietig.

In de therapie na de muziek, de schematherapie, ben ik helemaal down en kan ik niet goed verwoorden wat ik wil zeggen. Ook krijg ik van de therapeuten niet genoeg ruimte om mijn emoties te delen. Ik probeer te vertellen over wat er in me omgaat. De therapeut onderbreekt me en geeft aan dat ik het anders moet verwoorden en dan schiet ik meteen weer in mijn hoofd. Erg jammer want zo dicht bij mijn gevoel kom ik niet gemakkelijk. Ik zie het als een gemiste kans.

In de dagen hierna ben ik veel met mijn broer bezig. Mijn groepsgenoten zien het aan mijn blik, zeggen ze. Mijn broer zou de komende week jarig zijn. Ik stuur, voor het eerst, een kaartje naar mijn moeder. Daarin schrijf ik dat ik in deze dagen veel aan hem denk en dat ik het jammer vind dat we zo

weinig over hem praten. Mijn moeder is me dankbaar en bewaart de kaart op een speciale plaats. De dagen erna is ze erg ziek; last van haar maag, en zenuwen. Omdat ze Alzheimer heeft, is het moeilijk om met haar een goed gesprek te voeren maar mijn gevoelens kan ze wel begrijpen. Ook met mijn zus spreek ik over hem. Zij heeft andere herinneringen die ik nog niet kende. Het is fijn om die te horen. Ook krijg ik van mijn oudste broer een foto van mijn overleden broer, omdat ik zelf geen mooie had. Met hem heb ik ook over ons gezin gesproken. Hij heeft ook nog veel last van het verleden.

Derde sculptuur

De volgende muzieksessie zet Jack drie pauken voor mijn vader neer en haalt er dan nog twee weg. Zelf heb ik het schuine bekken voor me staan, mijn instrument. Jack speelt de rol van mijn vader, ik speel mezelf.

Het is de bedoeling dat ik erbaar hoe een dialoog met mijn vader eruit zou kunnen zien. Ik sla zacht op het bekken, Jack is afwachtend en volzaam. Het spel verloopt erg rustig. Gedurende enkele minuten gaat dat zo door. Het voelt goed. Het lijkt op een gesprek. Hierna heb ik het gevoel dat ik wel een gesprek met mijn vader aan zou kunnen en aan zou durven. Als ik rustig blijf dan blijft hij ook wel rustig. Dit is weer een belangrijk inzicht.

De volgende dag krijg ik een telefoontje van mijn vader. Hij vraagt of hij langs mag komen omdat hij met me wil praten. Ik heb hem ruim een jaar niet gesproken. Dit is erg

verrassend. Het komt wel heel erg op het juiste moment. Ik ben blij met zijn initiatief en laat hem komen.

Ik vraag hem eerst naar zijn gezondheid. Daarna zeg ik dat ik blij ben met zijn initiatief en dat ik graag wat over mijn therapie wil vertellen zodat we elkaar beter begrijpen. Hij laat me rustig mijn verhaal doen en stelt zo nu en dan geïnteresseerd vragen. Daarna biedt hij zijn excuses aan voor zijn rol als vader. Hij weet dat hij geen goede vader is geweest. Hij weet van vroeger heel weinig omdat hij toen te druk was met de slagerij en te veel dronk. Mijn trauma's komen hem niet vreemd voor, maar hij herinnert er zich niets van. Ik heb hem enkele voorbeelden genoemd en mijn emotioneel tekort besproken, dat we vroeger te weinig aandacht hebben gekregen en daar allemaal mee worstelen. We zijn te hard en te koud voor onszelf en anderen. Hij begrijpt het wel, zegt hij.

Het is erg fijn om deze ruimte te krijgen. Wel verwarrend om hem zo mee te maken. Deze man ken ik niet, zo anders... berouwvol en begripvol.

De week hierna wordt hij 75 jaar en hij vraagt me of ik hierbij wil zijn.

Uiteindelijk ben ik gegaan. Het contact is hersteld en ook weer niet hersteld. Ik realiseer me dat hij in veel opzichten hetzelfde blijft en dat ik de warmte en erkenning die ik van hem wil niet zal krijgen. Door het herstellen van het contact ben ik in staat het verleden los te laten en mijn eigen leven te gaan leiden.

Kanttekeningen vanuit methodisch perspectief (Verburgt, 2007)

Als muziektherapeut heb ik, ruwweg geschat, zo'n 250 sculpturen begeleid. Geen enkele sculptuur bleek voorspelbaar of werd een kopie van een voorafgaande. In die zin is elk beeld uniek. Echter, de opbouw van de sculptuur (de grondvorm) of een serie sculpturen, de attitude van de therapeut, de mogelijke interventies en de overwegingen die aan de basis hiervan liggen, hebben in de loop van de jaren steeds vastere vorm aangenomen. Daarom wil ik bij een aantal momenten uit het verhaal kanttekeningen plaatsen.

Eerste sculptuur

‘Jack haalt daarna een paar pauken weg bij mijn vader. Hij vraagt welk gevoel me dat geeft.’

Slechts bij uitzondering stelt de therapeut zo snel voor om iets in de sculptuur te veranderen. Echter, in de behandeling als geheel was de fixatie van Hennie op het gevecht met haar vader reeds aan bod gekomen. Het was ook de aanleiding om de sculptuur te gaan maken. Dergelijke fixaties komen bij het werken met persoonlijkheidsstoornissen vaak naar voren. Wanneer we aandacht besteden aan het gezin van herkomst, of het huidige gezin, dan wordt de aandacht vaak gedomineerd door een bepaalde relatie waarover de cliënt een uitgesproken oordeel of mening heeft. In het geval van Hennie was dat de relatie tussen vader en de rest van het gezin. Zo'n oordeel of mening heeft een gesloten karakter. Het

is zo en niemand kan daar iets aan doen. Vaak is er ook geen ruimte meer om te kijken naar andere aspecten van het gezin. Door het neerzetten en tot klinken brengen van het hele gezin wordt de cliënt zich ook bewust van andere relaties, zoals die met de overleden broer van Hennie. Daarmee wordt de verstarde focus doorbroken.

Bij Hennie leek dit niet zo te werken. Ze had bij het kijken naar en praten over haar sculptuur alleen oog voor de vijf pauken (vader) en daar tegenover de instrumenten van de kinderen die een gesloten verdedigingsfront vormden. Mijn inschatting als therapeut was dat ik het beeld moest veranderen om de fixatie te doorbreken. Ik heb expliciet aan Hennie gevraagd of ze het goed vond dat we dit probeerden. Zij bepaalt ook of de pauken weer terug op hun plaats komen.

‘Ook verplaatst Jack nu mijn instrument en zet het dichterbij mijn ouders.’ Voor een dergelijke interventie vraag ik als therapeut toestemming. Hennie heeft een sterk verantwoordelijkheidsgevoel. De kinderen vormen een collectief in haar beleving. Daar heeft ze haar taak in. Ruimte voor eigen gevoel naar vader en moeder is er niet. Mogelijk komt die ruimte er wel als ze even loskomt uit het collectief en naar haar ouders kijkt.

Het einde van de eerste sculptuur is open. Door het kijken naar de sculptuur en het stilstaan bij de beleving die dit oproept is er beweging gekomen in het verstarde beeld van de relatie met haar vader. Als therapeut

geef ik aan dat ze de komende dagen mogelijk allerlei gedachten en gevoelens zal krijgen. Volgende week kunnen we daarbij stilstaan. Als ze daar behoefte aan heeft, kan ze ook tussentijds contact met mij of de sociotherapeut opnemen. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om binnen één van de andere therapieën verder te gaan met hetgeen de sculptuur bij haar heeft opgeroepen.

Tweede sculptuur

‘Ik hoef echter helemaal niet meer bang voor hem te zijn.’

Dit is het inzicht dat Hennie in de afgelopen week heeft gekregen in de relatie tot haar vader. Het is verbonden met haar gevoel. Als ik haar dit aan het eind van de vorige sessie gezegd had, was het waarschijnlijk de zoveelste goede raad gebleven. Het gaat hier niet om wat de therapeut vindt, maar om wat de cliënt waarneemt.

‘Voor de pauken wil ik Wim vragen maar die heeft daar gezien het verleden met zijn vader erg veel moeite mee. Hij heeft het al verwacht dat ik hem daar wil hebben. Hij wordt erg emotioneel en verlaat de sessie.’ Het komt regelmatig voor dat cliënten voor een rol worden gevraagd, waarmee ze, om wat voor reden dan ook, moeite hebben. Aan het begin van de therapiesessie geeft de therapeut aan dat een rol niet ten koste van de betreffende cliënt mag gaan. Bij Wim gaat het een stap verder. Alleen het vragen roept al veel op: woede en angst in relatie tot het verleden en schuldgevoel en frustratie omdat hij Hennie graag wil helpen. De groep en de therapeut kennen

deze heftige reacties van Wim. Ik geef als therapeut aan dat het goed is dat hij weggaat als hij een kwartier voor tijd terugkomt en de nabespreking mee kan maken. Indien nodig kan hij tussentijds naar de sociotherapeut gaan. Zo blijf ik in contact met hem door samen een afspraak te maken. Zo blijft hij ook deel uitmaken van het groepsproces. Enerzijds houd ik als therapeut de zorg voor alle deelnemers, anderzijds staat nu de sculptuur van Hennie centraal en de aanwezigheid van Wim in deze gemoedstoestand zou het maken daarvan ernstig bemoeilijken. Bij Hennie benadruk ik dat zij verantwoordelijk is voor het maken van de sculptuur en ik voor de situatie met Wim.

‘Ik vind dat de pauken (vader) te zacht zijn, maar Laurien geeft aan dat ze dat lastig vindt.’ ‘Jack vraagt me nu of ik bereid ben een minuut of zeven naar het spel te luisteren, zonder in te grijpen.’

Hennie heeft een duidelijk beeld en in eerste instantie is ze ontstemd als de ‘gezinsleden’, de antagonisten, niet aan dit beeld voldoen. Door wat langer te luisteren en te kijken en door te luisteren naar wat de antagonisten in de context van het spel beleven, realiseert ze zich dat de andere gezinsleden een eigen perspectief en een eigen beleving hebben. Dit verruimt haar blik, waardoor ze ook andere gevoelens kan toelaten (verdriet over haar overleden broer) en waardoor ze initiatief kan nemen bij enkele gezinsleden (moeder, zus, oudste broer). Ook hier schep ik als therapeut slechts de mogelijkheid om waar te nemen

en te beleven. Ik kan een suggestie doen, bijvoorbeeld dat Hennie contact opneemt met haar zus, bij wie ze zich vertrouwd lijkt te voelen. Dan moet ik inschatten en nagaan of deze suggestie wel goed aansluit bij het proces waar Hennie mee bezig is.

Derde sculptuur

‘Jack speelt de rol van mijn vader, ik speel mezelf.’

Hennie wilde haar vader vertellen over de therapie, waar ze mee bezig was en over het verleden. Door het binnen de therapie te oefenen zet ze zich over de emotionele drempel heen. Als therapeut kies ik er hier voor de rol van de vader te spelen en dit niet door een groepslid te laten doen. Daarbij spelen twee overwegingen een rol. Het spel stelt me in staat mij in het perspectief van de vader te verplaatsen, te ervaren hoe het voor hem kan zijn en dat aan Hennie terug te geven. Tevens wil ik voorkomen dat een groepslid zich in het spel zal laten leiden door eigen motieven. Iemand kan zich bijvoorbeeld aanpassen aan het spel van Hennie, omdat hij haar een luisterende vader gunt of flink tegenspel geven om haar weerbaarder te maken. Het is belangrijk dat de tegenspeler onbevangen reageert binnen het muzikale samenspel. In dit geval was het voor de hand liggend geweest als vader de boot had afgehouden of meteen van zich af had gebeten. Maar dat was niet de neiging die ik kreeg. Het rustige spel van Hennie gaf me ruimte, ook al had ik dit te voren niet zo gedacht. Het gaat niet om wat ik denk, maar om wat ik bij mezelf, binnen deze context, waarneem.

Enkele aandachtspunten

De rol van de groepsleden

Enerzijds helpen de groepsleden bij het maken en tot klinken brengen van de muzikale gezinssculptuur. Zij vertellen wat de sculptuur bij hen oproept (zie stap 1 van de grondvorm) en een deel van hen speelt een rol als antagonist. De overige groepsleden fungeren als publiek. Ook dan hebben ze hun inbreng (stap 8 van de grondvorm). Vaak groeit de betrokkenheid bij de protagonist, omdat de groepsleden diens problemen en diens gedrag in de groep beter kunnen doorgronden.

Anderzijds maakt het opzetten van de sculptuur ook bij de antagonist en het publiek veel los. Men leeft mee met de protagonist, maar men herkent doorgaans ook veel in de belevingen en het interactionele spanningsveld dat ontstaat, bijvoorbeeld omdat men een vergelijkbare relatie met de vader- of moederfiguur heeft. Vaak ontstaat er meer ruimte of meer behoefte persoonlijke ervaringen met de andere groepsleden te delen.

De therapeut laat weten dat het niet de bedoeling is om adviezen of complimenten aan de protagonist te geven. Ieder krijgt de gelegenheid te vertellen over wat hij zelf ervaren heeft. Het komt regelmatig voor dat deelnemers nog verwarring hebben: wat hoort nu bij mij en wat bij het gebeuren binnen de sculptuur. Hier kan de therapeut duidelijkheid geven.

De protagonist krijgt van de deelnemers het laatste woord. Hij vertelt zo veel of zo weinig als hij kwijt wil.

De rol van de therapeut

De therapeut begeleidt de protagonist bij het maken van de sculptuur, maar zal steeds oog hebben voor de andere groepsleden. In zekere zin zijn zij kwetsbaarder dan de protagonist. Deze heeft gekozen en weet dat hij met bepaalde persoonlijke en spannende zaken aan de slag gaat. De antagonist en het publiek krijgen vaak te maken met heftige gevoelens, gedachten en herinneringen, die hen kunnen overvallen. Vaak ook is het moeilijk te onderscheiden of men geraakt wordt door hetgeen er binnen de sculptuur gebeurt (empathische betrokkenheid) of door de eigen herinneringen en gedachten. Bij Wim, die in het begin van ons verhaal de sessie verliet, speelden drie zaken door elkaar. Hij was sterk betrokken bij wat Hennie vertelde over haar gevoelens ten opzichte van haar vader. Tegelijkertijd bracht hem dat meteen midden in het voor hem niet te hanteren conflict met zijn eigen vader. Vervolgens ervoer hij het als een persoonlijk falen dat hij Hennie niet kon helpen door de rol van de vaderfiguur op zich te nemen.

Tijdens de sessie heeft de therapeut dus een dubbelrol. Hij begeleidt de protagonist maar observeert en informeert om goed zicht te houden op de gemoedstoestand van de andere deelnemers.

Tot slot

In het geval van Hennie riep het gebeuren in de ene sculptuur weer een nieuwe sculptuur op. Bij de eerste sculptuur kwam het beeld van het gezin en de invloed daarvan

op haar beleving naar voren. Bij de tweede sculptuur richtten we ons op de verandering in een relatie waaraan zij in haar gedachten een grote betekenis toekende, namelijk de relatie met haar vader. In de derde sculptuur was er ook ruimte voor andere zaken die gevoelsmatig belangrijk bleken, namelijk haar overleden broer.

Vaak zien we dat er de eerste keer gedachten en gevoelens los worden gemaakt en er op een nieuwe manier naar het gezin wordt gekeken. Vervolgens kunnen we met bepaalde delen van de sculptuur meer gericht verder gaan in eventuele volgende sessies

Beweging in verstarde patronen, onbevangen kunnen voelen, het gevoel krijgen dat je zelf aan het roer staat en dat je zelf de motor bent, dat gun je iedere cliënt. Dit proces met iemand mee te maken, dat gun je iedere therapeut.

Literatuur

Arendsen Hein, M. (2004). *Psychodrama en transactionele analyse. Inzicht door (trans)actie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Verburgt, J. (2007). *Werken met muzikale gezinssculpturen*. Wolfheze: de Gelderse Roos.

Verburgt, J. (2010) *Muziek en schema, schema en muziek. Wat kunnen muziektherapie en schematherapie voor elkaar betekenen?* Nijmegen: de HAN.